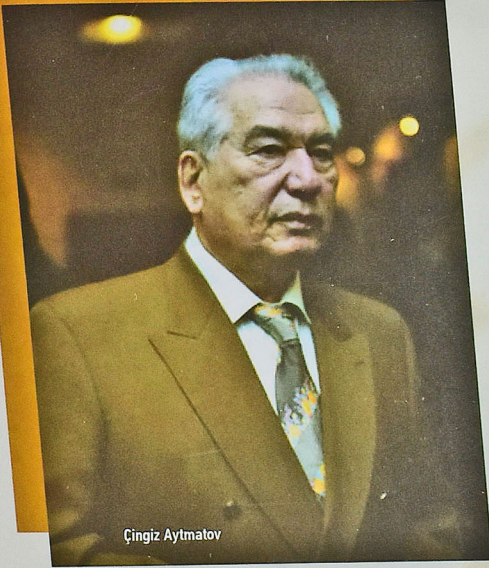

Gün var - əsrə bərabər, qələm var - aləmə bənzər

Dünya ədəbiyyatı xəzinəsinə gözəl əsərlər baxış etmiş böyük yazıçı və ictimai xadim Çingiz Aytmatov ham Qırğızistanın, həm də bütün türk dünyasının faxridir.

Heydər Əliyev
Ümummilli liderimiz

Çingiz Aytmatov

Çingiz Aytmatov qırğız xalqının dünya mədəniyyətinə bəxş etdiyi dahi yazıçı, müasir dünyanın ən güdrətli söz ustalarındandır. O, həyat həqiqətlərini bütün çılpaqlığı və mürəkkəbliyi ilə dərinlərdən dərk edib realizm və romantizm elementlərini birləşdirməklə, qırğız və dünya ədəbiyyatını hissediləcək dərəcədə zənginləşdirən əsərlər yazmağa müvəffəq olub. Çingiz Aytmatovun yaradıcılığında ən adi məsələ belə, günəş damlada əks olunan kimi, ümumdünya məsələsi kimi qoyulur. Buna görə də əsərləri yalnız öz ölkəsində deyil, bütün dünyada maraqla qarşılanı.

Onu müasiri olduğu yazıçılardan fərqləndirən əsas xüsusiyyətlərdən biri isə sadə insanların gözü ilə dünyəvi problemləri duymaq, həqiqi qiymət vermək və müəyyən mənada insanları narahat edən suallara cavab axtarmaq bacarığıdır. Ç.Aytmatov, eyni zamanda, Orta Asiya türk dövlətlərinin, xüsusilə də Qırğızistanın otuz ildən artıq azad dünyaya açılan pəncərəsi olub, milli-mənəvi

özünüdərkli hər bir xalqın, o cümlədən qırğız xalqının böyük amalı səviyyəsində təqdim edib. Dahi mütəfəkkirin sovet dövründə milli mövqeni, yeni insanı və bəşəri problemləri böyük ədəbiyyat miqyasında ifadəsi, əsərləri vasitəsilə nəşr etdirərək dünyada yaya bilməsi əsl möcüzə idi.

“Çingiz Aytmatov sosializm cəmiyyətində yaşayaraq, onun sədlərini aşmaqla böyük ədəbiyyat yaratmağın mümkünlüyünü göstərdi. O, bütün dünyada oxşar tələləri yaşayan və gələcək haqqında eyni düşüncədə olan xalqların yazıçısıdır. Əsərləri bu gün də bədii ədəbiyyatın ən qiymətli nümunələri kimi oxunur. Bəşəriyyətin inkişaf problemləri – qlobalaşma, tərəqqi və tənəzzül məsələləri güclü tənəkkürə malik söz adamının əsərlərində qızıl xətt kimi keçir. Bu dəyərli irs türk xalqları ədəbiyyatında professional nəsrin təşəkkülündə ayrıca bir mərhələdir.

Çingiz Aytmatovun ilk böyük yaradıcılıq uğuru, onu istedadlı sənətkar kimi tanıtdıran otuz yaşında ikən qələmə aldığı “Cəmilə” povestidir. 1958-ci ildə çap olunan əsər insan qəlbindəki saf, ulti hissələrin qadir gücündən bəhs edən əsl məhəbbət haqqında dastandır. Əsərdə Daniyar obrazı diqqəti cəlb edir. Mühəribədə ağır yaralanan şikəst olmuş, arxa cəbhəyə göndərilmiş bu gənc həssas qəlblə, zəhmətin qədrini bilən insandır. Dəmir yolu stansiyasında şikəst Daniyarın ağır taxıl kişilərini min bir azabla daşması onu bir insan kimi oxucunun, həmçinin Cəmilənin gözündə ucaldır. Əsəri oxuyanda Çingiz Aytmatovun məşhur bir kəlamı yada düşür: “İnsan dünyaya yalnız at kimi işləmək üçün deyil, həm də insan kimi yaşamaq üçün gəlir”. Əsər çap olunan bir il sonra görkəmli fransız yazıçısı Lui Araqon “Cəmilə” povestini tərcümə edib, Fransada çapa hazırladı. Elə həmin ildə də “Cəmilə” povesti Azərbaycan dilinə tərcümə olunub yayıldı. Sonradan gənc qırğız nəsrininin “Qırmızı yaylıqlı qovağım

Çingiz Aytmatov Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli simaları – Mirzə İbrahimov, Bəxtiyar Vahabzadə, Süleyman Rüstəm və Mirvarid Dilbazi ilə konfransda

Yazıçı ən adi həyat hadisələrini belə global səviyyəyə qaldırmağı, ona ən yüksək fikir zirvəsindən baxmağı bacaran sənətkardır. Təxvil etdiyi böyük hadisələrin özünü deyil, fəlsəfəsini, mahiyyətini görür və göstərir. Zəngin və bəşəri yaradıcılığı türkdilli xalqların ortaq mədəni dəyərləri və qədim söz xəzinəsi üzərində ucalan sənət zirvəsi, dünya ədəbiyyatına ulu türk sözünün qiymətli töhfəsidir. Bəli, Aytmatov təkcə qırğız ədəbiyyatını zirvələrə qaldırmamış, həm də türkdilli ədəbiyyatı şərəfləndirmiş, dünyaya ədəbiyyatının, bəşəri ideyaların yüksək bədii təəcəssümü

mənəm" (1961), "İlk müəllim" (1962), "Köşək gözü" (1963), "Ana tarla" (1963), "Əlvida, Gülsəri" (1967) əsərləri də işıq üzünə gördü. Bu əsərlərin bəzilərində, əsasən, müharibənin izləri aydın görünür, insan taleyinə təsiri duyulurdu. 1970-ci ildə çap etdirdiyi "Ağ gəmi", "Erkən durnalar", "Dəniz kənarı ilə qaçan Alabaş" əsərləri 60-cı illər axtarışlarının yeni nümunələri idi. Həmin nümunələr göstərdi ki, müəllif təmiz, şəffaf qəlbən dərinliklərdən gələn hissləri ifadə edən məsələlərə toxunur. Əsərlərindəki türk ruhu hələ o illərdə çox aydın hiss olunurdu.

Böyük sənətkarın adı Ernest Heminqvey, Markes, Folknər, Soljenitsin, Elis Munro və onlarca başqaları kimi dünyada əsərləri ən çox oxunan yazıçılar sırasında çəkilir. Göründüyü kimi, öz xalqının saflığını, paklığını qoruyan, tarixi, milli dəyərləri, mentaliteti özündə əks etdirən surətlər qalereyası yaratmaq böyük yazıçının xoşbəxtliyidir. Pafosdan uzaq olan bu əsərlər həyat gerçəkliklərini əks etdirir, oxuculara gözəl təsir bağışlayır. Görkəmli ədibin yaradıcılığında Qırğızistanın təbiəti, qırğız xalqının dünəni və bugünkü həyatı olduğu kimi əks olunmuşdur. Əsərləri dünyanın 150 dilində 650 dəfə çap edilib. O, elmin, pedaqoji və ictimai fikrin, ədəbiyyatın və mədəniyyətin, türk milli-mənəvi dəyərlərinin zirvəsinə yüksəlmiş filosofdur.

“Müəllif öz yaradıcılıq qaynaqlarından bəhs edərkən deyir: “Həyatım boyu çox adamlarla rastlaşmışam, söhbət etmişəm. Ona görə də əsərlərimdə tanıdığım, xatırladığım belə adamlara istinad edirəm. Onlar mənəim hafizəmdə həmişəlik yüksək mənəvi prinsiplər və əlahiddə xarakterə malik adamlar kimi qalmışdır. Böyük qırğız xalqı mənə yaradıcılıq sığınacağı kimi xidmət eləyir. Bir çox ideyalar, xarakterlər, surətlər həmin adamların həyatından alınmışdır”.

ilə zənginləşdirmişdir. Onun gənclik illərində yazdığı kiçik, sadə povestlərində bədii sonsuzluq və fəlsəfi dərinlik vardır və onlar insan həyatının, mədəniyyətin, düşüncənin əbədi problemlərini də düşünməyə rəvac verir.

Milliliklə bəşəriyyətin dahiyənə harmoniyası Çingiz Aytmatov sənətinin özünəməxsusluğunu müəyyənləşdirir. Ədəbi irsində millilik amili ümumtürk ruhundan, qırğız etnik düşüncəsindən doğan və global dünyanın hadisəsi səviyyəsində ümumiləşdirilən yüksək və dərin insani keyfiyyətlər şəklində təzahür edir. Yaradıcılığında ayrılıqda götürülmüş bir obrazın və ya xalqın ümumiləşdirilməsi kimi məsuliyyətli və şərəfli vəzifə orijinal bədii həllini tapmışdır. Onun ümumdünya tarazlığı modelinin daha bir özünəməxsusluğu da dünyadakı problemlərin qan tökmək, müharibələrə təkan vermək yolu ilə deyil, mədəniyyəti, ədəbiyyatı ön mövqeyə çəkmək üsulu ilə həllinə hesablanmış dahiyənə çağırışlar idi. Yazıçının 20 il əvvəl meydana çıxmış "Müharibənin yerinə mütləq mədəniyyət gəlməlidir" çağırışı bu gün dünənkindən də aktual səslənir. Millilik və bəşəriyyətin Aytmatov modeli insanlığa ədalət, sülh, birlik vəd edir.

Rejissorlar dünya şöhrətli qələm adamının bir çox hekayə, povest və romanlarını kinossenariyə çevirmişlər. Beləcə, yazıçı dünyada kinodramaturq kimi də şöhrət qazanmışdır. Humanist idealər, insanların təbiət və cəmiyyətə sevgisi həmin əsərlər əsasında çəkilən filmlərin də əsas qayesidir.

Çingiz "Manas" dastanından doğulan, əsərləri ilə yeni tipli Manas fəlsəfəsi və müasir ədəbiyyat tənqidi yaradan böyük mütəfəkkirdir. Yüksək və təkrarsız istedadının məhsulu olan bədii əsərləri isə qitələri, ölkələri, xalqları yaxınlaşdıran böyük sənət körpüləridir. Yazıçının "Gün var əsrə bərabər" əsəri ideyası və bədii-sənətkarlıq xüsusiyyətləri etibarilə XX əsrin ən möhtəşəm epopeyasıdır. Asiya gerçəkliyi haqqındakı böyük ədəbiyyata örnək olan, milli və bəşəri mövqenin sintezi əsasında yazılmış əsərləri ilə müəllif geniş mənada Avropalı və ümumiyyətlə,

dünyanı təəcəbbəndirməyi və düşündürməyi bacarmışdır. Janrından asılı olmayaraq yazıçının bütün əsərlərində roman möhtəşəmliyi var. Çingiz Aytmatov dünyanı roman miqyasında qavrayan və ifadə edən qüdrətli yazıçıdır. Planetimizdə yeni dünya tənqidi formalaşmasında mühüm rolunu həmin ideallar təməlinə daim müasir cəmiyyətin və insanlığın yollarına gur işıq salır. Çingiz Aytmatov yazıçı kimi, həyatın işıqlı tərəflərini böyütməyi, eybəcərliyi gözəlliyin, alçaqlığı yüksəkliyin kölgəsi altında göstərməyi bacaran dahidir. Zaman və insan haqqında elə tərzdə yazıb ki, təsirdən milyonların düşüncəsinin həmrəyliyi yaranıb; bəşəri düşündürür, sabaha inamla baxmağa səsləyir. Qəhrəmanları həyatın sınağından hünərlə, alnı-açıq çıxır. Mayası xalq ruhundan tutulmuş, xəmiri xalq müdrikliyi ilə yoğrulmuş Aytmatov irsi qırğızların əsrlər boyu öz hafizəsində qoruyub saxladığı, "Manas" dastanıyla nasillərə miras olaraq verdiyi vətənpərvərlik, döyüşçənlik, halallıq, sədaqətlik ənənələrinin yazılı ədəbiyyatda yeni tipli ifadəsi və bədii təzahürüdür. Dünya ədəbiyyatında böyük hadisə sayılan əsərləri realizmin tükənməz bədii və idraki gücünü nümayiş etdirir.

Çingiz Aytmatov üçün ədəbiyyatda bir "böyük mövzu" – insan mövzusu var. Çingiz Aytmatov belə deyib: "Doğru nədir, nadir yalan? Doğru insanlara sevgidir, bu planetdə doğulanların hamısına xoşbəxtlik və azadlıq arzulanmaqdır. Heç bir ideologiya və milli quruluş bunun qədrə vacib ola bilməz. İnsanlar öldürəndə, öləndə yox, yalnız sevdəndə əsl qəhrəman olurlar..." O, əsərlərində bəşəri düşüncənin ideal balansını tapıb, insanlığa şərəflə xidmət edib, siyasi şəxsiyyətdən ziyadə ədəbi və mədəni şəxsiyyətini öndə tutub. Bəli, qırğız türklərinin mədəniyyətini yenidən ortaya çıxaran böyük insan bu torpağın əli qələm tutan Batır Manası olmaqla yanaşı, həm də bütün türk dünyasının üzünü ağ edən XX əsr klassikidir.

Çingiz Aytmatov dünyada oxşar taleləri yaşayan, insan, zaman, cəmiyyət və gələcək haqqında eyni düşüncədəki xalqların hamısının yazıçısıdır. Onun qazax dramaturqı Muxtar Şaxanovla birlikdə yazdığı əsərlər Azərbaycan teatrlarında səhnələşdirilib. Cəlil Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Dövlət Dram Teatrında

2013-cü ildə "Gün var əsrə bərabər" romanı əsasında hazırlanmış "Manqurt" tamaşası ölkəmizin mədəni həyatında əlamətdar hadisə olmaqla bərabər, həm də milli-mənəvi özünüdərk proseslərinin daha da dərinləşməsinə böyük ədibin qiymətli irsindən müxtəlif formalarda istifadə ənənəsinin davamına nümunədir. Həyatı və yaradıcılığının elmi şəkildə tədqiq sahəsində də ölkəmizdə müəyyən addımlar atılmışdır.

“Yazıçının əməyi həmişə layiqincə qiymətləndirilib. 2008-ci ildə Qırğızistan Respublikasında "Çingiz Aytmatov ili" elan olunub. Qırğızistan və Azərbaycan xalqlarının dostluğu əlaməti kimi fevral ayının 24-dən martın 1-nə kimi Bakıda "Çingiz Aytmatov ili" nə həsr edilmiş rəsmi tədbirlər keçirilib. Həmin tarixlərdə Türkdilli Dövlətlərin Siyasətinə Dəstək Fondu tərəfindən Ç. Aytmatovun Bakıya səfəri təşkil olunub. Səfər çərçivəsində Prezident İlham Əliyev görkəmli yazıçını qəbul edərək yaradıcılığını yüksək dəyərləndirib.

Şübhəsiz ki, bu yaddaqalan görüşün bizimçün ən unudulmaz nəticəsi Çingiz Aytmatovun "Dostluq" ordeni ilə təltifatıdır. Beynəlxalq Türk Mədəniyyəti Təşkilatı (TÜRK-SOY) Qazaxıstanın Türkiyə şəhərində keçirilən 35-ci iclasının yekununda 2018-ci ili "Çingiz Aytmatov ili" elan edib.

Çingiz Aytmatovun ictimai fikirlərlə zəngin geniş yaradıcılığı, bu gün də öz müasirlik ruhunu qoruyub saxlamaqdadır. Yaradığı roman, povest, hekayələri zaman və məkan sərhədlərini aşaraq böyük şöhrət qazanmış, bəşəri sərvətə çevrilmişdir. Əsərləri dünya xalqları tərəfindən sevilərək oxunur, həmişə oxunacaq da. Bütün bunlarla bərabər, Çingiz Aytmatov və Azərbaycan

mövzusu geniş və sistemli tədqiqatın, ədəbi əlaqələr üzrə qiymətli monoqrafiyanın mövzusu ola bilər. Çingiz Aytmatovun böyük idealları və ölməz əsərləri yeni dünyanın inkişafına, ölkələrimiz və xalqlarımız arasındakı dərin bağlılıqların daha da möhkəmləndirilməsinə şərəflə xidmət edir. ✦

Ruhiyyə Məmmədli

